

В. П. Горбатенко

Номенклатура

НОМЕНКЛАТУРА (лат. *nomenclatura* – перелік, список імен, від *nomen* – ім'я, назва і *calare* – скликати) – перелік посад, призначення і затвердження на які віднесено до компетенції керівних органів, а також коло посадових осіб, які заміщують ці посади чи перебувають у резерві для їхнього заміщення. Певною мірою Н. є синонімом однопорядк. понять бюрократія, «партократія», «каста», «чиновництво» тощо. Термін «Н.» походить із Давнього Риму, де «номенклатором» називали раба, який оголошував імена гостей на офіц. зібраннях. Н. – явище, притаманне насамперед тоталітар. політ. системам 20 ст. із суспільствами закритого типу, зокрема для рад. адміністративно-командної системи. Як цілісний соц. феномен Н. виникла та зміцнювалася у процесі утвердження більшов. режиму та з часом узаконила своє становище в СРСР. Початком організац. закріплення Н. як монополіст. привілейов. прошарку керів. й актив. учасників рев. подій стало утворення 1920 у ЦК і губерн. комітетах РКП(б) облік.-розподіл. відділів, що зосередили у своїх руках облік і поділ на окремі категорії відповідал. працівників практично в усіх галузях держ. і госп. управління. Після 12-го з'їзду РКП(б) (1923) призначення на вищі посади було повністю сконцентровано в облік.-розподіл. відділі ЦК, підпорядк. безпосередньо секретаріату ЦК РКП(б). Введення такого порядку роботи з кадрами стало однією із суттєвих причин «бюрократизації партії» (за Л. Троцьким) і відриву парт. апарату від його низових парт. структур і рядових чл. партії. 1946 розроблено та затверджено Н. посад ЦК ВКП(б), у зв'язку з чим у роботу з керів. кадрами «вносилися плановість, систематичне вивчення і перевірка їх політ. та ділових якостей, забезпечувалося створення резерву для висування і суворий порядок у призначенні та звільненні номенклатурних працівників» («Історія КПРС», К., 1982, т. 5, кн. 2). Утвердження Н. як панівного класу переважно завершено після 19-го з'їзду КПРС (1952). У процесі її формування добір кадрів на основі «ділових якостей» поступово витіснений добором за політ. ознаками, насамперед – за відданістю «лінії партії». Такий підхід зберігся до кін. 1980-х рр. і був визначений на 27-му з'їзді КПРС (1986) як один із пріоритетів. Парт. Н. утримувала монополію на владу і становила могутню правлячу силу, оскільки включала не лише парт. апарат і держ. бюрократію, а й військ. структури та КДБ. Н. класифікували за 3-ма осн. критеріями: за парт. органом, що включав певну особу в Н.; за вищим органом, що санкціонував це включення; за характером номенклатур. посади. Відповідно до цього Н. поділяли на осн. і облік.-контрол., штатну і виборну. Списки Н.

належали до категорії таємних документів. З поч. «перебудови» рад. сусп. і держ. життя (2-а пол. 1980-х рр.) діяльність Н. зазнала різкої критики й осуду з боку громадськості СРСР та ін. соціаліст. країн. На поч. 1990-х рр., після розпаду СРСР і т. зв. соціаліст. співдружності, Н. як організов. кадрова система втратила свою попередню роль, однак певна частина представників оновленої бюрократії постсоціаліст. країн продовжує зберігати свій вплив на держ. процеси у дещо видозмінених формах.

Рекомендована література

1. Восленский М. Номенклатура. Господствующий класс Советского Союза. Москва, 1991;
2. Джилас М. Лицо тоталитаризма / Пер. с сербохорват. Москва, 1992;
3. Пашин В., Свириденко Ю. Кадры коммунистической номенклатуры. Москва, 1998;
4. Дорошко М. Номенклатура: керівна верхівка Радянської України (1917–1938). К., 2008.

Бібліографічний опис:

Номенклатура / В. П. Горбатенко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2021. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-72641>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).